

45. Там само. – Спр 162. – Арк. 24,25.
46. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 1. – Арк. 1.
47. Там само. – Оп. 1. – Спр 250. – Арк. 68.
48. Там само. – Арк. 38.
49. Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень – грудень 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2000. – С. 189.
50. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 37. – Арк. 103.
51. ЦДАВО. – Ф.1793. – Оп.1. – Спр. 145. – Арк. 31; Там само. – Спр.209. – Арк.10.
52. Краевая жизнь // Слово Подолии. – 1918. – 15 мая.
53. Арешти волосного старости // Волинська народна газета. – 1918. – 4 липня.
54. ЦДАВО України. – Ф.3809. – Оп.2. – Спр. 3. – Арк. 4-5.
55. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 40. – Арк. 63.
56. Там само. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 48.
57. Арешт членів Народної Управи // Рідний край. – 1918. – 8 червня.
58. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр 2. – Арк. 32.
59. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: У 2 т. – Ужгород, 1930. – Т.2. – С. 265.
60. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920: У 4 т. – Прага, 1921. – Т.3. – С. 42.
61. Харченко Т.О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській державі (квітень – грудень; 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2000. – С. 142.
62. Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: Історіографія та джерела. – К., 2000. – С. 139.
63. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 147.
64. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 215. – Арк. 7-12.
65. Іванис В. Симон Петлюра – президент України. – К., 1993. – С. 71.
66. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К. – Філадельфія, 1995. – С 127.
67. Харченко Т.О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській державі (квітень – грудень; 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2000. – С. 193.
68. ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп.2. – Спр.23. – Арк.5.

On the basis of the archived materials and published sources an author did an attempt to light up position in which the zemstvos in Right-bank Ukraine in an April-December in 1918 found oneself.

Key words: *zemstvos, Right-bank Ukraine, Getmanat, P.Scoropadsciy.*

Отримано: 1.06.2010

УДК 94(477.43.)«1918/1920»:352.07

В. В. Гудима

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВЛАДИ У ПОВІТАХ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ЛИСТОПАД 1918 – ЖОВТЕНЬ 1919 рр.)

У статті висвітлюється процес становлення та організації органів цивільної української влади в повітах Української Народної Республіки доби Директорії протягом листопада 1918 – жовтня 1919 років.

Ключові слова: *цивільна влада, повітові комісари, Директорія, Українська Народна Республіка.*

Українська державність часів Директорії Української Народної Республіки залишається в історії Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. найменш дослідженим періодом. Однією з центральних проблем кожної революції є створення ефективних адміністративних структур. У специфічних умовах Української

революції, коли соціальна база національного руху була вузькою, а національні меншини на українських землях домінували у великих містах, її шанси на успіх значною мірою залежали від дієздатності новоутвореної регіональної влади. Становлення місцевих адміністративних органів і самоврядувань в усі часи було і залишається одним із пріоритетних завдань влади в процесі організації державного життя, адже від його успішного вирішення великою мірою залежало повноцінне функціонування самої держави. Питання формування та належного функціонування владних структур вагомим стало і в період Директорії Української Народної Республіки (УНР).

Частково система місцевої влади в період Директорії УНР описана в публікаціях про її державний устрій [18; 6]. Через важкодоступність документальних джерел Української революції, еміграційні історики [13, 24; 25, 34] не заглибилися у дану проблему. Цінний фактичний матеріал знаходимо в мемуаристичі безпосередніх учасників національно-демократичної революції [9; 23; 38; 39]. Але ці спогади мають фрагментарний, часто контраверсійний характер і, відповідно, не дають загальної картини ситуації в листопаді 1918 – листопаді 1920 рр. на всій території, підконтрольній Директорії УНР. Українські історики за радянської влади [21; 31] були змушені замовчувати або тенденційно висвітлювати історію Директорії УНР. Сучасні українські історики [8; 33; 27; 30; 15; 22; 40; 7; 19] значно розширили джерельну базу дослідження, але, натомість, коло науково-дослідницьких завдань, вирішенню яких присвячені ці праці, не передбачають цілісного висвітлення проблеми формування місцевого апарату влади і управління на теренах України в добу Директорії УНР.

Метою даної статті є дослідження процесу становлення та організації місцевої цивільної влади у повітах Української Народної Республіки доби Директорії протягом листопада 1918 – жовтня 1919 рр. Використовуючи архівні матеріали, тогочасну періодику, мемуари, наукові та краєзнавчі публікації, спробуємо визначити загальні риси і тенденції цього процесу, проілюструвавши їх фактичним матеріалом. Водночас торкнемося питання взаємин вищих і місцевих органів влади та окреслимо основні проблеми і завдання, які новостворена адміністрація вирішувала в листопаді 1918 – листопаді 1920 рр.

Запропонована тема на сьогоднішній день є однією з небагатьох спроб по-новому підійти до висвітлення низки важливих напрямків державотворчого процесу за доби Директорії УНР.

28 січня 1919 р. був затверджено, підготовлений фракцією Української соціал-демократичної робітничої партії, «Закон про владу». В ньому відзначалося, що Конгрес Трудового Народу України (КНТУ), заслухавши звіт Директорії та Ради Народних Міністрів (РНМ), ухвалив висловити «своє повне довір'я і подяку Директорії за її велику роботу задля українського народу». Водночас, з огляду на загрозливе внутрішнє і зовнішнє становище, було вирішено й надалі до наступної сесії КНТУ доручити владу Директорії, доповненої представником від ЗОУНР. Виконавча влада залишалася РНМ, котра формувалась Директорією і в час перерви сесій Конгресу відповідала перед Директорією УНР. Влада на місцях, до обрання нових самоврядувань, мала належати урядовим комісарам, що повинні були контролюватися місцевими трудовими радами [37, с. 141]. Основні положення цього закону були вміщені в «Універсалі до українського народу», виданням якого сесія Трудового Конгресу припинила свої засідання [17, с.110]. Як орган загальної компетенції, Рада Народних Міністрів прагнула об'єднати і спрямувати роботу міністерств та інших органів влади. Місцевими виконавчими органами влади були комісари, які призначалися на посади Міністром

внутрішніх справ та затверджувалися Директорією. Вони мали працювати «в контакті і під контролем» місцевих Трудових Рад [35, с.4].

З приходом до влади, Директорія УНР відмовилася від використання державного апарату, створеного за доби гетьманату. Всі урядовці, як в центральних установах, так і на місцях, підлягали негайному звільненню. Нове призначення відбувалося на основі спеціальних доповідей відповідних начальників за умови їх рекомендацій щодо кандидатів з боку громадських організацій чи відомих громадян [3, спр.20, арк.2].

Директорія УНР у своїх програмних документах обіцяла восьмигодинний робочий день, передати поміщицькі землі селянам, проголошувала основні демократичні свободи. Враховуючи помилки Центральної Ради, нова влада одразу ж перейшла до створення місцевого державного апарату, основною фігурою якого ставав повітовий комісар (ПК).

Губернський комісар відповідно до обіжників, циркулярів Міністерства внутрішніх справ, зобов'язувався, не чекаючи звільнення всього повіту, допускати до виконання обов'язків ПК особу, яка обіймала цю посаду за часів Центральної Ради, або в порозумінні з місцевими громадськими організаціями призначати нового ПК, який затверджувався міністром внутрішніх справ [4, спр.60-а, арк.52]. До обов'язків ПК входили: виконання всіх розпоряджень вищої влади; негайна організація сільського, волосного, повітового комісаріату та повітового начальника міліції; нагляд за їх діяльністю; створення в селах і містечках народної самооборони. Повітовий комісар повинен був забезпечити відновлення діяльності волосних [4, спр.60-а, арк.51 зв.], повітових народних управ і повітової управи з військової повинності, на яку покладалася робота із проведенні мобілізації та призиву в повіті [4, спр.60-а, арк.57]. ПК на підставі закону «Про арешти» мали право утримувати під вартою до 10 діб осіб, які підозрювалися в діяльності, що загрожувала республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку. ПК повинен був розглядати всі вироки селянських сходів і в разі незаконності останніх – відміняти їх. ПК щотижня повинні надсилали ГК відомості про становище в повіті, а про особливі випадки повідомляти негайно [4, спр.60-а, арк.51 зв.]. Усю цю інформацію Повітові Комісари мали б надавати безпосередньо МВС і ГК, надсилаючи її по пошті чи спеціальними кур'єрами, а в негайних випадках по телефону [4, спр.60-а, арк.53].

Протягом листопада-грудня 1918 р. ГК замість звільнених старост призначили ПК, а саме: 21 листопада – Кам'янецького [26, с.28], Ольгопільського, Літинського, Проскурівського, Вінницького, Гайсинського [19, с.212]; 25 листопада – Новоушицького [2, спр.2, арк.25], Лєгичівського [32, с.2], Балтського, Ямпільського, Могилівського [28, с.26], 10 грудня – Сквирського, 12 грудня – Таращанського [29, с.1] та інших.

За повідомленням Інформаційного бюро армії УНР на 29 листопада 1918 р. влада Директорії була встановлена у 5 губернських і багатьох повітових центрах: Житомирі, Кам'янці-Подільському, Катеринославі, Полтаві, Харкові, Рівному, Сарнах, Дубні, Радивиліві, Волочискіу, Проскурові, Лєгичеві, Жмеринці, Вінниці, Могилів-Подільському, Таращі, Бердичеві, Козятині, Сквирі, Христинівці, Умані, Вапнярці, Ольвіополі, Звенигороді, Шполі, Квітковому, Бобринській, Чигирині, Черкасах, Знаменці, Єлісаветграді, Золотоноші, Миргороді, Пирятині, Лозовій, Конотопі, Бахмачі, Фастові, Васиївці [10, с.1]. Це свідчило про цілковитий успіх антигетьманського повстання. Гетьманська влада трималася лише в Києві. В перший місяць своєї діяльності Директорія УНР видавала пріоритет справам військовим над політичними.

Щодо якісного складу адміністративного апарату, то в певних губернських і повітових установах відповідальні посади обіймали урядовці, які вороже ставились до нової української влади [4, спр.58, арк.8;

спр.57, арк.57; 8, спр.4, арк.23, 24]. Не всі повіткомісари були на висоті становища. Траплялись і такі, які за своїми діловими якостями не відповідали посаді, допускали зловживання [4, спр.166, арк.8,124.]. Зокрема, таку характеристику дав командир 1-го Ямпільського полку у своєму звіті губернському комісару: «Ямпільським повтовним комісаром був колишній вчитель П. Світський – хабарник, зловживає владою, негодящий управитель, не знає що робиться в повіті» [4, спр.56-А, арк.266, 266зв]. Подібна ситуація була у Брацлавському [4, спр.56-А, арк.287], Проскурівському [4, спр.7, арк.19], Моголівському [8, арк.4.] та інших повітах. Все це дискредитувало владу УНР на місцях, підірвало її авторитет. ПК часто неналежно та повільно виконували свої повноваження, викликаючи невдоволення населення, і своїми діями підірвали довіря до уряду УНР.

Із відступом Червоної армії у червні 1919 р. і звільненням від неї значної частини території України, гостро постало питання організації місцевого адміністративного апарату УНР. 10 червня 1919 р. відбулось засідання уряду, де було обговорено доповідь представника міністерства внутрішніх справ (МВС) «Про організацію тимчасової влади на місцях». На його основі винесено постанову, яка зобов'язувала МВС видати циркулярне розпорядження про негайне відновлення на території, зайнятій українським військом, діяльності місцевих адміністративних та господарських органів. На нараді в Подільському губкомісаріаті за участю голови Директорії С. Петлюри також торкалися питання належного функціонування місцевих органів влади. Її учасники констатували значну недостачу кваліфікованих адміністративних кадрів, що ускладнювало вирішення проблеми налагодження місцевих адміністративних структур УНР [22, с.108-109]. Відповідно до інструкції Міністерства внутрішніх справ від 24 червня 1919 р. «Про організацію влади на місцях» відновлювався інститут комісарів для державного представництва на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу УНР і встановлювалась система вертикального підпорядкування органів влади зверху до низу [4, спр.60-А, арк.51-57].

Щоб якнайшвидше організувати роботу місцевого адміністративного апарату, при військових частинах, що займали ту чи іншу територію, знаходились спеціальні уповноважені МВС, які відновлювали діяльність комісаріатів та самоврядувань [4, спр.76, арк.227]. Як правило, за своїм складом це були органи, що функціонували до приходу більшовиків.

У червні 1919 р. МВС видало розпорядження про надання комісарам права віддавати під військовий суд всіх причетних до активної допомоги більшовизму та інших державних злочинців [2, спр.87, арк.4].

Подільський губкомісар у своєму циркулярі від 31 червня 1919 р. пропонував повіткомісарам негайно вжити заходи за для організації твердої влади в своїх регіонах. Для цього слід було об'їхати підлеглі території, організувавши масові зібрання, поінформувати населення про сучасне становище в Україні, розповісти про порядок відновлення місцевої адміністрації УНР [36, с.1], а також затвердити голів волосних Народних Управ на посади волосних комісарів, зобов'язавши їх побувати у селах і скаикати збори селян для обрання сільських комісарів [4, спр.67, арк.25]. Повіткомісари отримали надзвичайно великі повноваження і, як представники уряду, мали право політичного контролю над всіма державними та громадськими установами [2, спр.86, арк.7]. При деяких повіткомісаріатах діяли відділи контррозвідки для боротьби з більшовицьким підпіллям та іншими ворогами УНР [4, спр.57, арк.243].

Низька виконавська дисципліна, неналагодженість роботи апарату вищих державних органів, призводили до зволікання у формуванні місцевих владних структур. Довгий термін проходження документів

державної ваги серед чиновницької бюрократії вкрай негативно відбивався на державних справах. Лише 1 серпня 1919 р. (більш ніж через місяць після відновлення урядом роботи) на засіданні РНМ було ухвалено законопроект про тимчасові штати управлінь губернських і повітових комісарів, тобто про кількість посадових осіб, зайнятих в апаратах цих органів влади та їхню платню [22, с.112].

Канцелярія ПК складалася з повіткомісара, трьох-п'яти помічників комісара, одного юристконсультанта, секретаря, від трьох до п'яти помічників секретаря, одного бухгалтера, шести урядовців I рангу, чотирьох урядовців II рангу [5, спр.37, арк.5 зв.]. Пізніше, 25 серпня 1919 року, наказом МВС до існуючих штатів канцелярії ПК було додано ще одного урядовця з особливих доручень, рахівника, трьох кур'єрів [4, спр.44, арк.8 зв.]. Посади ПК зайняли в основному місцеві учителі, журналісти і агрономи [4, спр.608, арк.10]. Помічниками повітових комісарів призначалися особи, які мали певний адміністративний і службовий досвід роботи, їхніми обов'язками було виконання окремих повноважень ПК, а також заміна його при розгляді в суді адміністративних справ [5, спр.37, арк.3 зв.].

Міністр внутрішніх справ доповідав РНМ, що ці штати не відповідають дійсним потребам адміністративних органів. Він стверджував, що від представників республіканської влади багато залежало на місцях, тому необхідно було змінити штати та збільшити платню апаратам губернських і повітових комісарів [22, с.112]. Та через відсутність коштів цю вимогу не було задоволено. Натомість, щоб покращити матеріальний стан співробітників місцевих адміністрацій, МВС надавало право урядовцям губернських і повітових комісаріатів, які відряджались в населені пункти, зайняті більшовиками, з коштів виданих їм на агітаційні потреби, брати платню за штатним розписом, а також добові гроші в розмірі, встановленого законом [4, спр.58, арк.21].

Фінансовий стан місцевих адміністрацій був надзвичайно важкий. Платня зовсім не відповідала умовам життя, не забезпечувала існування багатьох службовців, які переходили в інші, недержавні установи. Це паралізувало роботу місцевих владних структур. Повітові комісари зверталися до уряду про асигнування коштів на утримання комісаріатів [2, спр.56, арк.5]. Ще 20-23 березня 1919 р. делегати зїзду повітових комісарів Волині зверталися до МВС з пропозицією збільшити платню службовцям канцелярії повітових комісарів вдвічі, забезпечити ПК квартирою з паливом, освітленням і меблями, або за відсутності вищезазначеного виплатити 33% від річного утримання [4, спр.44, арк.9]. Губернські комісари піднімали питання перед МВС щодо невідповідності грошової платні службовців державних інституцій: «Земства на державні гроші (позики, надані державою) краще утримують своїх співробітників, ніж держава повіткомісарів. Бухгалтер Новоушицької ПНУ одержав 8500 гривень на місяць, а повіткомісар лише 3600 гривень» [22, с.112]. Відповідно, що таке ставлення Директорії до місцевих адміністративних органів влади підірвало престиж УНР, яка не могла забезпечити своїх представників.

Військові дії не тільки постійно змінювали територію контролювану урядом УНР, але й породжували відсутність кваліфікованих кадрів, середньої та нижньої ланки місцевих державних чиновників. Цю проблему уряд намагався вирішити за допомогою службовців-галичан. Так, у серпні 1919 р. Подільським губернським комісаром, МВС та Галицьким урядом були організовані курси для майбутніх державних службовців [20, с.3]. Заняття щодо ознайомлення з наддніпрянським устроєм проводили Міністр юстиції, Внутрішніх справ, Земельних справ, Губернський комісар Поділля. Після закінчення навчання понад

40 чоловік – адміністраторів з юридичною освітою було направлено у звільнені повіті Подільської та Волинської губерній [14, с.3].

Для зміцнення зв'язку повітових і волосних адміністративних установ, повітовими комісарами скликалися з'їзди волосних комісарів й секретарів волосних народних управ, на яких проводився інструктаж щодо організації влади у волості і на селі, допомоги армії, обговорювалося матеріальне становище сільських і волосних комісарів, збирання податків, інформування про розпорядження уряду, доповіді з місць про становище волостей. Такі з'їзди були організовані 12 липня 1919 р. Могилів-Подільським [4, спр.57, арк.27], 12 жовтня 1919 р. Кам'янецьким [16, с.2], 2 листопада 1919 р. Новоушицьким [4, спр.70, арк.8 зв., 9, 14] Подільської губернії та Ізяславським [4, спр.663, арк.10] Волинської губернії повітовими комісарами.

Щодо взаємодії адміністрації різних рівнів, то між повітовими та волосними і сільськими комісарами постійних робочих відносин майже не було. Часто поганий зв'язок був між повітами та урядом. ГК і ПК просили асигнувати кредит, або видати розпорядження, щоб телеграфічно-поштової установи приймали телеграми безкоштовно [1, спр.57, арк.15 зв.]. Крім того, селяни, користуючись наявністю в них гужового транспорту, розбирали дрова, заготовлені для міст і залізниць, чинили інші дрібні злочини, такі, наприклад, як зрізання телеграфних стовпів на лісоматеріал. Директорія через своїх повітових і волосних комісарів намагалася навести порядок, застосовуючи досить суворі покарання, але вони залишалися малоефективними [11, с.6].

Як реакцію на здебільшого негативне функціонування місцевих адміністративних структур, 11 вересня 1919 р. на засіданні Ради МВС було винесено постанову про заснування комісії щодо контролю влади на місцях (а саме ПК). Ця комісія повинна була з інспекційною метою об'їхати декілька повітів Подільської та Волинської губерній і зробити огляд роботи органів МВС на місцях. 17 жовтня комісія доповіла про стан справ в адміністративних апаратах (комісаріатах) у Проскурівському, Старокостянтинівському, Летичівському, Літинському, Вінницькому, Могилів-Подільському та Ново-Ушицькому повітах. Констатувалось, що у зазначених повітах вони вже «більшменш налагоджені». Особливо слабко функціонувала нижня ланка адміністративної влади в особах волосних і сільських комісарів [4, спр.7, арк.15 зв., 19, 19 зв., 20, 21, 25, 25 зв., 26].

Отже, впродовж відносно короткого проміжку часу в більшості повітів УНР уряд утворив органи державної адміністрації та вжито низку заходів, спрямованих на оптимізацію їх функціонування. Водночас значні корективи у цей процес внесли надважкі умови, насамперед, постійне ведення військових дій, руйнація окремих ланок апарату управління та економіки, поширення анархічних тенденцій в усіх галузях життя суспільства, що значно гальмували, а інколи й повністю унеможливлювали становлення та діяльність органів цивільної державної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО України). – Ф. 538. – Оп.1.
2. ЦДАВО України. – Ф.538. – Оп.2.
3. ЦДАВО України. – Ф.1065. – Оп.1.
4. ЦДАВО України. – Ф.1092. – Оп.2.
5. ЦДАВО України. – Ф.1092. – Оп.4.
6. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р.260. – Оп.1. – Спр.4.
7. Васковський Р. Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 – квітень 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ростислав Юрійович Васковський. – Дніпропетровськ, 1999. – 183 с.

8. Верстюк В. Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1913-1920) / В. Ф. Верстюк – К.: Либідь, 1991. – 352 с.; Його ж. Український національно-визвольний рух / В. Ф. Верстюк // Укр. іст. журн. – 2003. – № 3. – С. 72-77.
9. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – В 3-х томах. – К.: Вид-во політ. літератури, 1990. – Т. 3 – 543 с.
10. Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 17 грудня. – С. 1.
11. Вісті з місць. Нищать ліси // Бюлетень Міністерства земельних справ. – 1919. – 13 липня. – Ч. 13. – С. 6.
12. Гай-Нижник П. П. Налагодження державної служби в добу Української революції / П. П. Гай-Нижник // Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку: зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. (Київ, 18 листопад 2008 р.) / Головне управління державної служби України; за заг. ред. А. Вишневецького. – К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – С. 37-91.
13. Гунчак Т. Україна. Перша половина двадцятого століття / Т. Гунчак. – К., 1993. – 288 с.
14. Діяльність в Губкомісаріаті // Україна. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 16 серпня. – Ч. 7. – С. 3.
15. Завальнюк О. М. Селянство Кам'яниччини і Українська влада (1918-1919) / О. М. Завальнюк // Кам'яниччина в контексті історії Поділля: Наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 6-10.
16. З'їзд волосних комісарів Кам'янець-Подільського повіту // Новини. – 1919. – 16 жовтня. – Ч. 1. – С. 2.
17. Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 110.
18. Копиленко О. А. Держава і право України 1917-1920 / О. А. Копиленко, Копиленко М. А. – К., 1993. – 48 с.
19. Кравчук О. М. Встановлення влади Директорії УНР на Поділлі (листопад-грудень 1918 р.) / О.М. Кравчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали Всеукр. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. / ред. кол. Смолій В. А., Верстюк В. Ф., Завальнюк О. М. та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2009. – С. 205-219.
20. Курси для Гауцхан // Україна. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 10 серпня. – Ч. 1. – С. 3.
21. Лихолат А. В. Розгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине / А.В. Лихолат. – М.: Госполитиздав, 1949. – 215 с.; Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні / І. Рибалка. – Харків, 1962. – 186 с.
22. Лозовий В. С. Внутрішня і зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба) / Віталій Лозовий. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 224 с.; Його ж. Місцеві органи влади УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919 р.) / В. С. Лозовий // Матеріали ІХ-ої Поділ. іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 283-285.
23. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / Ісак Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.
24. Мірчук П. Українська державність 1917- 1920 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с.
25. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1993. – 413 с.
26. Накази і розпорядження влади // Село. – 1919. – 4 березня. – № 9. – С. 28.
27. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. Т.2. Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920) / В. Ф. Верстюк, В. Ф. Содадентко. – К.: Генеза, 2003. – Т. 2. – 486 с.
28. По Поділлю. Накази й розпорядження // Село. – 1919. – 10 лютого. – № 5. – С. 26.
29. Призначення. Накази Директорії УНР по відділу МВС // Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 21 грудня. – Ч. 3. – С. 1.
30. Реєнт О. П. Внутрішня політика Директорії / О. П. Реєнт. // Історія України. – 2000. – Травень. – № 10. – С. 1-7.
31. Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні / І. Рибалка. – Харків, 1962. – 186 с.

32. Свободное слово. – 22 декабря. – 1918 року. – Ч. 12. – С.2.
33. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
34. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР / Матвій Стахів. – Скрантон, 1962-1966. – Т. 1-7.
35. Універсал Трудового Конгресу України до українського народу // Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 7 лютого. – Ч.4. – С. 4.
36. Урядова частина. // Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 13 серпня. – Ч. 40. – С. 1.
37. Феденко П. І. Мазепа – борець за волю України / П. І. Феденко. – Лондон: Наше слово, 1954. – С.100-161.
38. Христюк П. Українська революція. Розвідки і матеріали. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. / П. Христюк. – В 4-х томах. – Відень, 1922. – Т. IV. – 192 с.
39. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага: 1928. – 325 с.
40. Яблонський В. Від влади п'яти до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К.: Генеза, 2001. – 160 с.

In the article the process of foundation and organization of organs of civil Ukrainian power in the districts of Ukrainian national republic in the period Directory during the November of 1918 – October 1919.

Key words: *civil power, district commissars, Directory, Ukrainian national republic.*

Отримано: 17.09.2010

УДК 378.011.3-057(477)«1918/1920»

О. М. Завальнюк

КАДРИ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У 1918-1920 рр.: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ЯКІСНИЙ СКЛАД

На основі архівних і опублікованих джерел досліджується процес формування професорсько-викладацьких корпорацій українських університетів – важливих осередків національного відродження України в 1918-1920 рр.

Ключові слова: *Київський і Кам'янець-Подільський державні українські університети, професори, доценти, лектори, асистенти, професорські стипендіати.*

Однією із найбільш важливих і складних частин процесу становлення молодих українських університетів у 1918-1920 рр. було творення їх професорсько-викладацьких корпорацій, покликаних забезпечити на високому рівні розв'язання завдань навчально-виховної, навчально-методичної і науково-дослідної роботи. Основними вимогами до підбору кадрів були як наукові якості та досвід роботи у вищій школі, так і вміння викладати українською мовою. Остання умова виявилася однією із серйозних перешкод, бо чимало вчених українського походження не мали такої практики через роботу переважно в російськомовних університетах та інститутах.

Зазначена проблема частково досліджувалася українськими істориками. Зокрема, у працях Д. І. Дорошенка [58], В. І. Онопрієнка [107], О. В. Колпакової [98-100], О. М. Завальнюка [60-92], А. О. Копилова [101] та ін. частково висвітлено складові процесу формування науково-педагогічних кадрів первістків національної університетської освіти, висвітлено ряд труднощів, пов'язаних із заповненням штатного розпису професури, створено значний портретний ряд керівників і викладачів університетів. Утім, не до кінця з'ясованими залишилися